

KEMAL TAHİR'İN DEVLET DÜŞÜNÇESİNİN MARKSİZM İLE İLİŞKİSİ (ASYA TİPİ ÜRETİM TARZI'NDAN DOĞU BATI ÇATIŞMASINA ULAŞMASININ ANLAMINI)*

Mehtap GÜMÜŞ*

ÖZET: Kemal Tahir'in Türk düşüncesi ve Türk edebiyatında Marksist bir entelektüel olarak devlet etrafında geliştirdiği tezler uzun süre tartışma konusu olmuştur. Özellikle Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) ile tanıştığı yıllardan itibaren şemanın, kendisini ATÜT ile ilgilenmeye teşvik ettiği isimler dâhil, yaygın kullanımının oldukça dışına çıkarak, bir Marksist'ten beklenmeyecek ölçüde devleti *kerim* vasfıyla değerlendirmesi, kapitalist Batı kadar sosyalist Batı'ya karşı da eleştirel yaklaşması, sınıf çatışmasının evrenselliği konusundaki şüphelerinin artması ve Doğu-Batı çatışması fikrine ulaşması ile ilgilidir. Doğu ve Batı etrafında devlet ve sınıf çerçevesinde tespit ettiği farklılıklar, Kemal Tahir'i ATÜT'e götüren süreci beraberinde getirmiş ve ATÜT yorumunu doğrudan bu farklılık belirlemiştir. Düşüncesindeki bu süreklilik anlaşılmasın ATÜT ile birlikte Doğu-Batı çatışmasına ulaşmasını anlamlandırmak kolay olmamaktadır. Bu makalenin amacı Kemal Tahir'in düşüncesindeki bu sürekliliğe dikkat çekerek devlet konusunda ulaştığı sonuçların Marksist diyalektikle ilişkisini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: ATÜT, Doğu-Batı Çatışması, Devlet, Sınıf

The Relationship Between Kemal Tahir's State Thought and Marxism (The Significance of Reaching the East-West Conflict Through Asiatic Mode of Production)

ABSTRACT: The theses developed by Kemal Tahir as a Marxist intellectual around the state in Turkish thought and Turkish literature have been a subject of debate for a long time. Especially starting from the years when he encountered Asiatic Mode of Production (AMP), his evaluation of the state with an unexpectedly favorable approach, contrary to what is expected from a Marxist, his critical stance not only towards capitalist West but also towards socialist West, his increasing doubts about the universality of class conflict, and his exploration of the East-West conflict are all significant factors. The differences he identified regarding the state and class within the framework of East and West brought about the process that led Kemal Tahir to AMP, and his interpretation of AMP was directly shaped by these differences. Without understanding this continuity in his thoughts, it is not easy to make sense of his arrival at the East-West conflict alongside AMP. The purpose of this article is to highlight this continuity in Kemal Tahir's thinking and to elucidate the relationship between the conclusions he reached regarding the state and Marxist dialectics.

Keywords: AMP, East-West Conflict, State, Class

* Bu makale, *Kemal Tahir'in Sosyalizm Anlayışında Devlet* (2019) başlıklı yüksek lisans tezinin, *Kemal Tahir, Sosyalizm ve Devlet* (2020) ismiyle kitaplaştırılmasıyla oluşan çalışmadan üretilmiştir.

* mehtapgumus.88@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8567-5928

Giriş

Kemal Tahir'in Marksistliğinin deyim yerindeyse meşru zeminini kaybettiği dönemin özellikle *Devlet Ana* sonrasındaki süreç olması¹ tesadüf olmadığı gibi daha öncesindeki dönemde devlet-halk ilişkisini yansıtan romanlarında solun genel eğiliminden uzak sonuçlara ulaşması da tesadüf değildir. Kemal Tahir'in devlet üzerine geliştirdiği tezleri anlamlandırmak Marksistliğini anlamaktan geçmektedir. Bu açıdan Baykan Sezer'in Kemal Tahir'in Marksist düşünce ile ilişkisine dikkat çekmenin, düşüncelerini çevresindeki söylentilerden çok kendi sistemi içinde değerlendirme imkânını vermesi açısından geçerli bir yol olduğuna dikkat çekmesi önemlidir². Bir Marksist yazarın, devlet konusunda "bir Marksistten beklenmeyecek" sonuçlara nasıl ulaştığını anlamının başka bir imkânı görünmemektedir. Ki ölümünden bir gece öncesine kadar bütün fikirlerini bir sistem dâhilinde geliştirdiğine dikkat çeken bir entelektüeli, kendi işaret ettiği kaynak yerine etrafında kopan fırtınaya göre değerlendirmek, ulaştığı sonuçlar ile Marksistliği arasındaki ilişki konusunda kafa karışıklığı yaratmaktadır.

Aynı şekilde Kemal Tahir'in Türkiye'de devlet ve halk arasındaki ilişkiden, sınıf ve sömürü konusuna, demokrasiden özgürlük meselesine kadar getirmiş olduğu bütün yorumlar, kendisini dönemin Marksist ortodoksisinden "aykırı" bir konumda tutmaktadır. Özellikle bu meseleleri anlamlandırmada diyalektik yöntemi Doğu-Batı çatışması eksenine kaydırarak ulaştığı sonuçlar, Marks da dâhil Batılılaşma ile kökten bir hesaplaşma içine girdiği bir süreci beraberinde getirmiştir. Ve böylelikle devlet, başından beri Osmanlı mirasıyla birlikte ele alındığından, klasik Marksizm'deki sömürü aracı olmanın ötesinde, Batı sömürüsüne karşı Doğu toplumlarının savunu aracı olarak değerlendirilmiştir. Kemal Tahir'in başından beri entelektüel gündeminde, Türk toplumu ve Batı toplumları arasındaki temel farklılıkları tespit etme olduğundan, bu farklılığı sınıf ve devlet kavramları etrafında tartışması ve düşünce sistemini bu farklılık üzerine inşa etmesi tesadüf değildir. Burada Kemal Tahir'in devlet konusunda ulaştığı sonuçların şematik bir Marksist tahlilin ötesine taşıyan nokta, tarihle kurmuş olduğu diyalektik ilişkidir. Daha açık bir anlatımla Kemal Tahir'in devlet konusundaki analizlerinde, kalkış noktasını klasik Marksist şema değil Osmanlı pratiği oluşturmuştur. Bu nedenle Kemal Tahir'in Doğu ve Batı toplumları arasındaki farklılıktan yola çıkarak temel soru(n)u tarihin içinde araması, Marksizm'i yaratıcı bir şekilde kullanmasının önünü açmıştır.³

Bu anlama gelmek üzere ATÜT, Kemal Tahir'in Marksizm'i yaratıcı bir biçimde kullanmasının önünü açan önemli bir teorik araç olmuştur. ATÜT ile karşılaşana kadar Osmanlı birikimini (devlet merkezli yapıyı) Marks'ın beşli gelişim şeması çerçevesinde anlamlandırmaya çalışan yazar⁴, bu birikimin Türkiye'nin Batılılaşmasının önündeki en önemli engel sayacaktır.⁵ Kemal Tahir'in Osmanlı üzerine ATÜT'e kadar yapmış olduğu analizler, Batılılaşma konusundaki tavrını da doğrudan belirleyecek ve bu dönem yalnızca sosyalist Batılılaşmayı olumlayacaktır.⁶

¹ Murat Belge, *Edebiyat Üzerine Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1998, s.175.

² Baykan Sezer, "(Kemal Tahir) Doğu-Batı Çatışması ve Marxisme", *Kemal Tahir 100 Yaşında*, ed. Ertan Eğribel, M. Fatih Andı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010, s.13.

³ Kurtuluş Kayalı, "Kemal Tahir'in Entelektüel Kimliği", *Sosyoloji Yılığ 10. Kitap: Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, der. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul: Kızıllema Yayınları, 2003, s.34-35.

⁴ Yüksel Yıldırım, "Kemal Tahir Düşüncesinde Gerçeğin Değişkenliği Bağlamında Osmanlılık Okumaları", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, Aralık, 2016, s.52.

⁵ Kemal Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1. Baskı, 1992, s.30.

⁶ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.143-144.

Fakat Halit Refiğ'in de dikkat çektiği üzere, Kemal Tahir için ATÜT'ün keşfine kadar biri sosyalist diğeri kapitalist olmak üzere iki Batı varken (ve sosyalist Batıyı olumlarken), ATÜT ile birlikte yalnızca sömürücü olarak tek bir Batı'nın olduğuna kanaat getirmiştir⁷. Marks'ın ileri tarihte yalnızca kapitalist birikime sahip toplumların öncülüğünde ulaşılacak olan sosyalist aşamayı, Doğu'nun kendine özgü kaynaklarında yeniden keşfetmiştir. Böylelikle Batı gelişim dinamikleri ile Doğu toplumlarını anlamak yerine, Doğu'nun kendi gelişim çizgisini Batı ile olan çatışma çerçevesinde yeniden değerlendirerek, ATÜT'ün *geri kalmışlık*, *az gelişmişlik* ve *durağanlık* gibi tezlerini reddedecektir. Böylelikle ATÜT'ten yola çıkarak Doğu ve Batı toplumları arasındaki ilişkiyi, sosyalizme geçiş çizgisi üzerinde değerlendirmenin dışına çıkarak dönemin ATÜT yorumcuları arasında da "aykırı" bir konuma düşecektir.

Kemal Tahir'in ATÜT şeması konusunda dönemin diğer ATÜT yorumcularından farkını anlamak için birkaç noktaya dikkat etmek gerekmektedir. Ki ancak bu şekilde yazarın ATÜT'ten kalkarak neden Doğu-Batı çatışmasına ulaştığının sorusu cevaplanabilir. Bunlardan birincisi; Kemal Tahir'in hapishane yıllarından 1965'li yıllara kadar Marksist teori ile kurduğu ilişkidir⁸. Başından beri Kemal Tahir için Marksizm, "ancak memleket gerçekleri (tarihi) iyice bilindikten sonra işe yarar (hale getirilecek) bir araç(tır)."⁹Bununla bağlantılı olarak ikincisi ise; Kemal Tahir'in karşılaştığı gerçeklik karşısında teoriyi yeniden yorumlayacak cesarete sahip olmasıdır. Burada mesele, gerçeklik karşısında teorinin ortaya koyduğu açmazlardan ötürü teoriden vazgeçmek değil, aksine mevcut gerçekliğe doğru teoriyi aşmaktır.¹⁰ Ki Kemal Tahir'in ATÜT'ten yola çıkarak Osmanlı'yı anlamaya çalışmak yerine, Osmanlı'yı anlamaya çalışırken ATÜT ile karşılaşmasını başka türlü açıklamak mümkün görünmemektedir. Kemal Tahir'in teori ile kurduğu bu ilişki, devlet hakkında öne sürdüğü fikirlerin temelini oluşturduğundan, İsmet Bozdağ'ın işaret ettiği gibi, Kemal Tahir'in, özellikle Türk solunda "ne biçim bir sosyalist"¹¹ olduğu uzun süre tartışma konusu olacaktır.

Kemal Tahir'in Devlet Konusundaki Fikirlerinin ATÜT'e Kadarki Seyrinde Batı'dan Tespit Ettiği Temel Farklılık

Kemal Tahir, Marksist bir entelektüel olarak yapmış olduğu bütün tahlillerinde "ekonomik tabanı, üretim biçimini (..) altyapının önemini" vurgulamıştır.¹² Tarihsel gerçekliği bu ana çerçeve içinde anlamlandırmayı denemiştir. Burada Kemal Tahir'in çözümlemelerini özgün kılan noktaya Kurtuluş Kayalı şu şekilde işaret etmiştir; "her bir şeyi ekonomik yapıya dayandırma anlayışına karşın, ekonomik yapının özgünlüğüne dikkat

⁷ Halit Refiğ, *Kemal Tahir'le Birlikte*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Baskı, 2015, s.30.

⁸ 1965, *Yorgun Savaşçı* romanının yayınlandığı tarihtir. Bu tarihten sonra Kemal Tahir bu döneme kadar Osmanlı birikimi üzerine geliştirdiği yorumları Doğu-Batı farklılığı üzerinden açıklamaktan vazgeçerek Doğu-Batı çatışması çerçevesinde açıklayacaktır. Dolayısıyla ATÜT ile birlikte Marksizm'i Eğribel'in ifadesiyle "inkâr değil aşma ve zenginleştirme biçiminde (kullanarak) sosyalizme sahip çıkmıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz. Ertan Eğribel, "Kemal Tahir ve Sosyalizm", *Sosyoloji Yıllığı 10. Kitap: Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, yay. haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, İstanbul: Kızılelma Yayınları.

⁹ Kemal Tahir, *Roman Notları-3: Gülen Azap Çıkmazı (Notlar-9)*, Ankara, Bağlam Yayınları, 1. Baskı, 1991, s.11.

¹⁰ Kemal Tahir'in teori ile kurduğu ilişkinin bir kopuş değil süreklilik taşıdığına işaret eden şu cümlesi önemlidir; "merakın yöneldiği alan değişince dünya görüşünü de değiştirmek; bu antikalık bizim aydınlara has olsa gerek." Ayrıntılı bilgi için bkz. Editör, *Kemal Tahir Günlüğünden Seçmeler*, Türkiye Defteri, S. 6, Nisan 1974. ss.92-96

¹¹ İsmet Bozdağ, "İsmet Bozdağ Diyor ki", *Dost Dergisi*, S.39, C.20, Ocak, 1968, s.12.

¹² Kurtuluş Kayalı, "Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi ya da Kemal Tahir Romanı", *folklor/edebiyat*, C.1, S.3, Mayıs-Haziran, 1995, s.109-110.

çekmesi, ATÜT'ü Türkiye'de anlaşılan tarzın dışında daha özgün bir biçimleniş olarak yorumlaması (...) bu ekonomik altyapının üstünde yükselen kültürün de haliyle bariz şekilde özgün olduğunu beraberinde getirmektedir."¹³ Kemal Tahir'in ATÜT ile birlikte, Kayalı'nın işaret ettiği, Osmanlı'daki ekonomik yapının özgünlüğüne dair tahlilleri, ATÜT'ü keşfinden önceki tahlillerine dayanmaktadır. Bu yorum farkını üretense yazarın tahlillerinin merkezine tarihi (toplumsal pratiği), "tarihsel maddeciliğe aşına olduğu" günden itibaren almış olmasıdır.¹⁴ Bu nedenle henüz ATÜT tartışmaları başlamadan evvel, 'Osmanlı'da, kapitalist birikimi üretecek şartlar neden ortaya çıkmadı?' sorusuyla tarihe eğilirken, bu tür bir birikime gidecek bütün yolların devlet tarafından kapatılmış olması¹⁵ Kemal Tahir'e Osmanlı "sorununu" yeni baştan düşünme gerekliliğini duyurmuştur. Dolayısıyla bu birikimin üzerine temellenen cumhuriyet rejiminde de varlığını bütün kuvvetiyle hissettiren devletin, burjuva sınıfı yaratmak için devreye girmesi, tarihinden gelen bu devlet merkezli yapılanma ile uyum içindedir. Batı toplumlarında kapitalist birikimi var eden şartlar, demokratik hukuk devletinin de temelini oluşturduğu halde Türkiye'de cumhuriyetle birlikte demokrasi deneyimine geçiş, Batı'daki deneyimin tam tersi olmuştur. Batı'da halkın devleti olmaya gidecek süreç (sosyalist süreç) burjuva demokrasisi sayesinde mümkün olmuşken, Türkiye'de devlet eliyle yaratılmaya çalışılan burjuva sınıfı, (Batı'ya göre daha baştan ters bir birikim olduğu için) devleti halktan büsbütün uzaklaştırmıştır. Kemal Tahir, Tahir Alangu'nun işaret ettiği bu "ters birikim"nin¹⁶ nedenleri üzerinde durmuş ve sorunların temelini Osmanlı'dan gelen bir süreklilik içinde tespit etmeye gayret etmiştir.

Kemal Tahir'e ATÜT'e kadarki dönemde, Batılılaşmanın sosyalizm ile mümkün olacağını düşündüren ve bu anlamda Kemalizm'in devletçilik ilkesine olumlu yaklaşmasını¹⁷ sağlayan neden, Batılı Marksizm'in tarihsel değişimde, Türkiye'nin sorunlarına çözüm getireceği konusunda duyduğu inançtan kaynaklanmaktadır. Fakat bu inanç Kemal Tahir'i Batı'daki tarihsel şemanın aynısını Osmanlı'da arama gibi bir eğilime götürmediği gibi aksine Osmanlı'yı tam da bu şemanın yokluğu çerçevesinde değerlendirmiş ve tespit ettiği tarihsel gerçeklikle uyumlu bir sosyalizmin Batı'daki gibi olamayacağı sonucuna ATÜT'ten önce ulaşmasını sağlamıştır. Kemal Tahir'e göre Osmanlı'yı Batı'dan ayıran temel farklılık, "ne feodal ne burjuva anlamında hiçbir sömürüyü sistemleştirmemesi",¹⁸ tek bildiği sistemin *talancılık* olmasıdır.¹⁹ Dolayısıyla Kemal Tahir'e göre Türkiye'de Kemalist devletçiliğin kapitalizme değil sosyalizme doğru çalıştırılması, mevcut Osmanlı çöküşünü durduracak tek yoldur.²⁰ Kapitalist Batılılaşma, bünyesindeki Osmanlılık yüzünden halkın kaynaklarını kullanarak zengin yetiştirme (burjuva yaratma) politikasını tam tersine çevirmekte ve Osmanlı'dan gelen *talancılık* alışkanlığıyla ülke daha beter fakirleşmektedir.²¹ Dolayısıyla devlet kapitalizmi olarak yürütülen politika halkın değil belirli zümrelerin devleti olarak

¹³ Kayalı, *Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi ya da Kemal Tahir Romanı*, s.110.

¹⁴ Kayalı, *Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi ya da Kemal Tahir Romanı*, s.103.

¹⁵ Ali Çınar, *Kemal Tahir ve Kemalizm: Resmi İdeoloji ve Edebiyat*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Bursa, 2019, s.124-125.

¹⁶ Tahir Alangu, "Kemal Tahir Demir", *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, Öncüler 1930-1950*, Antoloji, C.2 İstanbul: İstanbul Matbaası, 1. Baskı, 1965, s.499.

¹⁷ Kemal Tahir, "Anadolu Türklüğü Açısından Atatürkçülük", *Yön Dergisi*, S.47, 7 Ekim, 1962, s.17.

¹⁸ Tahir, "Anadolu Türklüğü Açısından Atatürkçülük", s.17.

¹⁹ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.331.

²⁰ Buradan da anlaşıldığı üzere Kemal Tahir Kemalist Batılılaşmayı tarihsel bir kopuş değil süreklilik içinde okur.

²¹ Kemal Tahir, *Batılılaşma (Notlar-11)*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1. Baskı, 1992, s.37.

işlev görmektedir.²² Bu nedenle Kemal Tahir için “geri kalmışlık”ın, başka bir deyişle Osmanlılıktan vazgeçmenin tek yolu, devlet kadrolarının sosyalist bilince ulaştırılarak halkın üretime dâhil edilmesi ve adil bölüşümün devlet tarafından yapılmasıyla mümkün olacaktır. Böylelikle devlet halkın devleti olabilecektir.

Buraya kadar anlatılanlardan yola çıkarak, düşüncesinin ATÜT’e giden seyrinde birkaç noktaya dikkat çekmek gerekmektedir; Bunlardan birincisi, Kemal Tahir’in Osmanlı’da ne feodal ne burjuva anlamında bir birikimin, dolayısıyla sınıfların olmayışı tespitidir. İkincisi, bu tespitten yola çıkarak devletin merkezi gücünü dikkate alarak “geri kalmışlık” çizgisinden devleti tasfiye ederek değil, devlet politikasını değiştirerek çıkılabileceğini düşünmesidir. Kısaca Kemal Tahir Osmanlı’daki tespit ettiği sınıf yokluğunu, “geri kalmışlık” çerçevesinde tartışmıştır.²³Bu birikimin karşısında olan devletin “despotik” olması kaçınılmazdır. Bu devleti halkın devleti haline getirecek olansa sosyalist politikaların yürütülmesi olacak ve Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devam eden devlet ve halk arasındaki kopukluk da sosyalizm ile aşılmış olacaktır.

Sonuç olarak Kemal Tahir, ATÜT’e kadar Osmanlı’da tespit ettiği tüm bu farklılığı klasik Marksizm’deki sınıf çatışmasının evrenselliği tezi üzerine temellendirmiş ve Türkiye’de bu “imkân” yokluğundan ötürü (sınıfların olmayışından ötürü), sosyalizmin halkın yararına devlet eliyle getirilme biçimini tartışmıştır.

Doğu ve Batı Toplumlarının Tarihsel Gelişim Çizgisini Yorumlamada Sınıf Çatışmasına Yaklaşımın Belirleyiciliği

Kemal Tahir’in ATÜT’ü Osmanlı’ya doğru aşarak kullanmasında, yukarıda kısaca dikkat çektiğimiz farklılıkların öneminden söz etmiştik. Ki bu farklılık, birazdan değineceğimiz, ATÜT’ün Türkiye’ye tanıtılmasında önemli katkıları olan ve Kemal Tahir’in bu konuda kendileriyle iletişim halinde olduğu iki isim, Sencer Dıvıçoğlu ve Selahattin Hilav’ın konuya yaklaşımlarında, Kemal Tahir ile olan farklılığını ortaya koymada birincil derecede öneme sahip olacaktır. Bu temel farklılığı sınıf meselesine bakışta tespit etmek mümkündür. Diğer ulaşılan bütün sonuçlar kendisini bu temel farklılığa dayandırmaktadır. *Az gelişmişlik, durağanlık, tarihsel yasa, despotizm, geri kalmışlık* kavramlarını öne çıkaran bu tartışmanın ana eksenini, ATÜT’teki Doğu tipi devletin sınıflı yapısıdır. Bu çerçeveye ATÜT’ün sınırları içerisinde bakmanın Batılı sosyalist siyaseti olumlamak ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Bu da yine sosyalist siyasetin belkemiğini oluşturan özgürlük meselesinin hangi çerçevede tartışıldığını gündeme getirecektir. Bu nedenle Kemal Tahir’in *Devlet Ana* açıkloturumunda Batılılaşmanın her türlü ile kökten hesaplaşma çağrısına dikkatle eğilmek gerekmektedir. Ki Doğu-Batı çatışmasının Kemal Tahir için nasıl bir sosyalist siyaset içerdiğini başka türlü anlamak mümkün görünmemektedir.

Şimdi yazımızın geri kalan kısmında önce ATÜT’ün ana çerçevesi olan sınıf meselesini tarihsel gelişim çizgisi etrafında (dolayısıyla sosyalist siyaset etrafında) nasıl değerlendirildiğini Sencer Dıvıçoğlu, Selahattin Hilav ve Kemal Tahir’in yaklaşımlarıyla karşılaştırarak, Kemal Tahir’in Doğu-Batı çatışması eksenine, dolayısıyla dönem ATÜT’çülerinden farklı bir sosyalist siyaset yorumuna giden süreci anlatacağız.

ATÜT çerçevesi ile birlikte Doğu ve Batı toplumları arasında tespit edilen farklılıkların, “klasik Marksizm’in toplumsal değişim yasalarını” ne ölçüde etkileyeceği ve bu yasaların üzerine temellenen sosyalist siyasetin nasıl bir görünüm alacağı konusu, dönemin ATÜT’çü

²² Kemal Tahir bu dönem, Osmanlı’da birikimin engellenmesinin (talanın) halkı fakirleştirme olduğunu düşündüğü için, devletin halkın uzağında olma anlamında Cumhuriyet ve Osmanlı arasında bir devamlılık görmektedir.

²³ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.210-211.

entelektüellerinin esas gündemini oluşturmaktadır.²⁴Marksizm'e göre ATÜT özelliği taşıyan Doğu toplumlarında doğal ve sosyal sebeplerin zorunlu olarak belirlediği devlet-halk ilişkisi, buradaki mülkiyetsizliği (devlet mülkiyetini) sömürü aracına çevirmektedir. Dolayısıyla her türlü sömürüye karşı bir düzen iddiasında olan sosyalizmin bu toplumlarda alabileceği görünüm, mülkiyetsizliğin devamı değil -ki bu da devletin varlığıyla bir sömürü aracına dönüşmüştür ayrıca emperyalizmin yükseldiği bir çağda mülkiyetsizliğin devamı söz konusu olamaz. Batı tipi özel mülkiyet oluşumuna doğru bir evriliştir. Başka bir anlatımla iki toplum arasındaki farklılık, bilimsel sosyalizmin öngördüğü sosyalist siyasetten vazgeçmeyi gerektirmediği gibi, Batı'daki sınıf dinamizmini engelleyen devletin kendisi, bu toplumlara "geri kalmışlık" çizgisinde tutmakta, bu da değişimin bir dış dinamiği zorlamasını neredeyse "zorunlu" hale getirmektedir.²⁵

Kemal Tahir bu açıdan Türkiye'de devletin merkezi kontrol gücünün, ülkeyi "az gelişmişlik" çizgisinde bulundurduğu varsayımından yola çıkan ATÜT şemasını, düşüncesinin başından itibaren Batı'daki gibi sınıfların Osmanlı'da bulunmayışı varsayımı ile birlikte değerlendirmiş, böylelikle devlet-toplum ilişkisi konusunda döneminin diğer ATÜT yorumcularından çok farklı sonuçlara ulaşmıştır. Aynı konuda Sencer Dıvıçioğlu ve Selahattin Hilav, meseleyi Osmanlı'da sınıfların varlığı (devlet-reaya olarak) üzerinden ele aldığından, Marks ve Engels'in çizdiği çerçeveye bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Bu ana ayrım Kemal Tahir ve diğer ATÜT yorumcularının Doğu toplumlarının tarihsel gelişimi konusunda birbirinden çok farklı sonuçlara ulaştıracaktır.

Sencer Dıvıçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu* (1967) isimli çalışmasında Osmanlı toplumunu sınıflı bir toplum olarak değerlendirdiğinden "Asya üretim tarzı öğeleri ile Osmanlı toplumsal bünyesini meydana getiren öğelerde görülen farklılıkların genel geçerliği bozmadığı"²⁶ sonucuna ulaşacaktır. Benzer şekilde Selahattin Hilav da bu temel varsayımdan hareketle Marks ve Engels'in çizdiği çerçeve içerisinde yorum yapacaktır. ²⁷Bu nedenle Asya Tipi toplumlar, Batı toplumları ile farklı bir tarihsel gelişim çizgisinde bulunmalarına karşın, eninde sonunda Batı toplumlarının kat ettiği tarihsel evrim çizgisine katılacaktır. Buradaki tarihsel gelişimi Selahattin Hilav, "derebeyliğe doğru" bir gelişim olarak değerlendirirken²⁸ Sencer Dıvıçioğlu ise "klasik feodalite ve özel mülkiyet" yönünde bir gelişim "istidadı" gözlemlendiğini ileri sürmektedir.²⁹Dolayısıyla Osmanlı ve Batı toplumları arasında ATÜT ile belirlenen farklılıklar, Doğu toplumlarının gelecekte alacakları biçimde çok fazla etkin olmayacaktır. Bu kurguya göre, Doğu-Batı arasında belirlenmeye çalışılan farklılık, sonuç itibarıyla sosyalizmin Batı'da kat edeceği tarihsel gelişime bir şekilde eşlik edecektir.

ATÜT'le birlikte tarihsel gerçeği kendi içinde anlamlandırma imkânı bulan Kemal Tahir, ancak bu gerçeklikten yola çıkarak mevcut sorunları geleceğe doğru aşmanın mümkün olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle Türkiye'de sosyalist Batılılaşmayı olumladığı dönemde de Türkiye'de Osmanlı gerçeği üzerine tespit ettiği farklılıktan yola çıkan bir sosyalizmin imkânlarını tartışmıştır. Bu nedenle Doğu ile Batı'nın mülkiyet temelli birbirinden farklı oluşunun gelecekte onları ortak bir tarihte buluşturma imkânını engellemeyeceği öngörüsü

²⁴ Çınar, *Kemal Tahir ve Kemalizm: Resmi İdeoloji ve Edebiyat*, s.153.

²⁵ Sencer Dıvıçioğlu, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler*, İstanbul: Elif Yayınları, 1. Baskı, 1966, s.13-14.

²⁶ Sencer Dıvıçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Kırklareli: Sermet Matbaası, 2. Baskı, 1981, s.15-16.

²⁷ Selahattin Hilav, "Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar", *Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm*, ed. Fethi Naci, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1965,ss.70-85.

²⁸ Hilav, *Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar*, s.81.

²⁹ Dıvıçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, s.102.

Kemal Tahir'i ikna etmemiştir. Burada özellikle *az gelişmiş, durağan toplum, ceberut devlet* kurgularının, teorideki devletin varlığı ile ilişkisi karşısında, Osmanlı pratiğinin yüzyıllara dayanan güçlü devlet sistemi, bu sistemin ait olduğu coğrafyanın fiziki şartlarıyla uyumu, Kemal Tahir'i Osmanlı'nın sömürü karşısında yürüttüğü siyaset üzerine yeniden düşünmesini sağlamıştır. Bu nedenle ATÜT ile birlikte Kemal Tahir'in işe, Marksizm'in tarihte kanun konusundaki yaklaşımına yeni bir gözle bakmakla başlamak gerektiği konusundaki uyarısı³⁰ve "(...) toplumlar arasındaki ilintileri anlamak için her şeyden önce Doğu-Batı ayırımını koymak, araştırmalara ondan sonra girişmek şarttır"³¹ notları birlikte okunduğunda, Kemal Tahir'in ATÜT'e yaklaşımının dönem ATÜT'çülerinden farklı olacağı ortadadır. Ki kendisi, tarihteki bu farklılığa geleceğe doğru açacak bir çerçevede bakılmadıkça dikkat çekmenin bir anlamı olmayacağını ifade etmiştir;

"Bizim ATÜT'le uğraşmamız, bugünkü durumda sosyalizmle toplumumuzun ilintisi üzerinde bize ışık tutması bakımından önemlidir. Yoksa 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar bir lamelif çevirerek, eski çizgiye gelmemiz bakımından değil.. Bu sebeple hem ATÜT'le işe girişmek, hem sonra batı şemalarına katılmak ancak bir oyun, bir fantezi, bir avunma olabilir. Mesele Türk toplumunun sonunda gene Batı şemaları kanalına katıldığını ispatlamak değil, 17. yüzyıl başına kadarki özelliğimizin sosyalizme yönelmekte, sosyalizmi halklarımıza anlatmakta, ona saygı ve ilgi çekmekte işimize yarayıp yaramayacağıdır."³²

Kemal Tahir'in toplumlar arasındaki farklılığı ortaya koyduktan sonra araştırmaya girişmek gerektiği konusundaki uyarısı, gelecekte bu toplumların alacakları görüntünün, bu farklılık üzerine temelleneceği konusundaki fikirlerine dayanmaktadır. Bu nedenle ATÜT hakkındaki fikirlerinin ilk görünür olduğu *Yorgun Savaşçı* (1965) romanında, "siz benim geçmişini aradığımı sanıyorsunuz ama yanılıyorsunuz; oysa ben sizin geleceğinizi aramaktayım, yerin altında"³³demesi tesadüf değildir. Burada Kemal Tahir için sosyalizmin her şeyden önce "kişinin her türlü baskı ve tahakkümden kurtulduğu bir özgürlük tasarımı"³⁴ olduğu unutulmamalıdır. Gerçekliği kavramakla özgür olmak arasında kurduğu ilişki henüz 1940'lı yıllarda tuttuğu notlarında gözlemlenmektedir.³⁵ Ki yine hemen hemen aynı yıllarda tarih üzerine yoğunlaşması³⁶ bu gerçekliğin kalkış noktasını göstermesi açısından anlamlıdır. Kısacası Kemal Tahir için tarih, özgür bir geleceğin inşasında araştırmalarının kalkış noktasını oluşturmaktadır.³⁷ Bu nedenle ATÜT ile birlikte Osmanlı ve Batı toplumları arasında tespit ettiği benzemezliğin gelecekte nasıl işe yarar kılınacağı sorusu, Kemal Tahir'i işe en başından, benzemezliğin nasıl bir ilişki içinde anlamlandırılacağı sorusundan, yola çıkmasına neden olmuştur. Bu da düşüncesinde Doğu-Batı çatışması evresine ulaşacak süreci beraberinde getirecektir. Ve devlet bu çatışmada Anadolu coğrafyasının gerektirdiği bir ekonomik düzenin temeli olarak anlam kazandığında, bu temel üzerine yürütülmüş bütün politika Kemal Tahir için yeni bir anlam kazanacaktır. "Doğulu-Türk sosyalizmi ihtimali"³⁸ bu anlamda değerlendirerek, buradan üretilen siyasetin gelecekte nasıl işe yarar kılınacağı, Kemal Tahir'in temel gündemini

³⁰ Kemal Tahir, *Sosyalizm, Toplum ve Gerçek (Notlar-13)*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1. Baskı, 1992, s.269.

³¹ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.364.

³² Tahir, *Sosyalizm, Toplum ve Gerçek (Notlar-13)*, s.363-364.

³³ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, İstanbul: İthaki Yayınları, 9. Baskı, 2016, s.140.

³⁴ Kenan Çağan, "Kemal Tahir'de İdeoloji ve İktidar", *Kemal Tahir 100 Yaşında*, ed. Ertan Eğribel, M. Fatih Andı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010, s.334.

³⁵ Kemal Tahir, *1950 Öncesi Cezaevi Notları (Notlar-6)*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1. Baskı, 1991, s.68.

³⁶ Kemal Tahir, *Mektuplar (Notlar-15)*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1. Baskı, 1993, s.306.

³⁷ Tahir, *Roman Notları-3: Gülen Azap Çıkmazı (Notlar-9)*, s.11.

³⁸ Çağan, *Kemal Tahir'de İdeoloji ve İktidar*, s.334.

oluşturacak, bunun için ürettiği *kerim devlet* kavramı sol çevrede büyük tartışmalara neden olacaktır.

Yazımızın bundan sonraki kısmında, Kemal Tahir'in ATÜT'ü Anadolu coğrafyası ile uyumlu bir siyaseti anlamak için nasıl kullandığını anlamlandırmada *kerim devlet* modelini nasıl ortaya koyduğuna, bunun sınıf konusuna yaklaşımıyla ilgisine bakacağız. Tıpkı yukarıda olduğu gibi burada da sınıf kavramı ekseninde Divitçioğlu ve Hilav'ın yaklaşımları ile Kemal Tahir'in yaklaşımı arasındaki farklılığın ATÜT'ü kullanma biçimini nasıl dönüştürdüğüne dikkat edilecektir. Böylelikle Kemal Tahir'de ATÜT'ün neden Doğu-Batı çatışması çerçevesinde kullanıldığı ortaya konulmuş olacaktır.

Kerim Devlet Modeline Giden Süreç; Osmanlı'daki Birikime Yaklaşımda Sınıf Meselesinin Kemal Tahir Tarafından Değerlendirilme Biçimi

Klasik ATÜT şemasında, Doğu toplumlarını Batı toplumlarından ayıran temel özellik, toprakta özel mülkiyetin oluşmamasıdır. Fakat bu topluluk mülkiyeti, kendi bünyesine uygun Batı'dan farklı bir sınıflaşma özelliği göstermektedir. Selahattin Hilav'a göre buradan yola çıkılarak bu toplumlarda sınıf yoktur düşüncesi yanlıştır. Zira ATÜT toplumlarını ilkel toplumlardan ayıran esas nokta sınıflı bir toplum olmasıdır:

"Batı toplumlarının evrim çizgisi dışında kalan toplumların sınıfsız toplum olduğunu, ya da böyle bir şeyin söylenmek istendiğini sanmak tamamen yanlıştır. Sınıfsız toplumlar sadece, ilkel toplumlardır. Başka bir deyişle, ancak ilkel-sınıfsız-toplum tipinde sınıfların bulunmadığı söylenebilir. Burada önemli olan, genellikle Batı gelişim evrimi dışındaki toplumların ve özellikle Doğu toplumlarının sınıf ilişkilerinin, özelliğinin ve dinamiğinin farklı oluşudur."³⁹

Sencer Divitçioğlu da meseleye benzer bir noktadan yaklaşacaktır:

"(...) az gelişmiş ülkeler, üretim tarzlarından dolayı sınıfsız toplum niteliği göstermezler. Aksine, sınıflı toplumun bütün özelliklerini taşırlar, yani, sömürme olayı ve sınıf çatışması sistemin icaplarındandır."⁴⁰

Sencer Divitçioğlu ve Selahattin Hilav'a göre Doğu toplumlarında sınıf vardır fakat mülkiyet özelliklerinden ötürü Batı toplumlarındaki gibi politize olmuş bir sınıf karakteri göstermemektedirler. Selahattin Hilav gibi söylemek gerekirse "sınıflar kendilerini sınıf olarak tanı(maz), yani kendi bilincine ulaşmış sınıflar değil; kendinde sınıflar söz konusu(dur)."⁴¹ Bunun nedeni bu sınıfların varlığının devletin varlığıyla dolayımlanmış olmasıdır. Bu nedenle Sencer Divitçioğlu'na göre bu toplumda sınıflar "devletin yarattığı "kapıkulu" sınıfı ile temsil edilir."⁴² Burada sınıfın yapısı hakkında dikkat edilmesi gereken husus, "devletin kendi fayda fonksiyonuna göre artık değeri kamu yatırımları ve kapıkulu sınıfının geliri olarak bölüştür "mesidir."⁴³ Bu, az gelişmiş ülkelerde sınıfların "Batı'daki gibi uzvi bir gelişmenin sonucunda (değil) fonksiyonel bir gelişmenin sonunda meydana geldiği" anlamını taşımaktadır.⁴⁴

Sencer Divitçioğlu, benzer sonuçlara *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu* (1967) isimli çalışmasında da ulaşacaktır. Toprağın mülkiyetine sahip devlet (yönetici azınlık) hâkim sınıfı oluştururken, "bu mülkiyetten yoksun üretici reaya" ise tabi sınıfı meydana getirecektir.⁴⁵

³⁹ Selahattin Bağdatlı, *Selahattin Hilav'la Konuşma*, Türkiye Defteri, S.18, Nisan 1975, s.516.

⁴⁰ Sencer Divitçioğlu, "Doğan Avcıoğlu'nun Yazısı Üzerine", *Yön Dergisi*, S.171, 8 Temmuz, s.11-12.

⁴¹ Bağdatlı, *Selahattin Hilav'la Konuşma*, s.517.

⁴² Divitçioğlu, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler*, s.11.

⁴³ Divitçioğlu, *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler*, s.13.

⁴⁴ Divitçioğlu, *Doğan Avcıoğlu'nun Yazısı Üzerine*, s.11-12.

⁴⁵ Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, s.68.

Burada Osmanlı toplumundaki sınıfsal yapı ile Batı feodalitesindeki sınıfsal yapı arasındaki temel fark, burada oluşan sınıfların kendilerini herhangi bir soya, ırka dayandırmaması, tamamıyla “iktisadi durum ve zorunluluğun yarattığı bir birlik”le meydana gelmesidir. Bu nedenle burada oluşan sınıflar “irsen değil işlevsel” bir özelliğe sahip olacaklardır.⁴⁶

Kemal Tahir, ilk dönem devletin kendisini herhangi bir sınıfa dayandırarak ortaya çıkmaması öncülünü (ki buna olumsuz yaklaştığını hatırlayalım) ATÜT teziyle birlikte yeniden değerlendirdiğinde, bunu üreten fiziksel şartları (coğrafyayı) analizinin merkezine alarak yeniden değerlendirecektir. Böylelikle burada Batı tipi bir gelişim çizgisinin mümkün olmamasını, Osmanlı ile değil coğrafyanın gerektirdiği ekonomik koşullar ile açıklamak gerekecektir. Burada üretimi mümkün kılacak şartlar özel mülkiyeti değil topluluk mülkiyetini gerekli hale getirmektedir. Çünkü “geniş ve çorak topraklar insanları besleyecek üretimi, yalnız kişilerin veya küçük toplulukların kendi gayretiyle sağlayamadıkları için (..) güçlü merkezi iktidarı zorunlu” hale getirmektedir. Dolayısıyla üretimin, yani topluluğun, bu topraklarda mümkün olması ancak merkezi bir örgütlenme ile yani devletle mümkün hale gelmektedir.⁴⁷

Kemal Tahir, coğrafyanın ekonomik açıdan ne tür bir örgütlenme gerektirdiğine dikkat ederken, tarihsel açıyı yalnız Osmanlılara değil Anadolu coğrafyasından gelip geçen bütün topluluklara doğru genişleterek bakma gerekliliğini duymuş ve bu şartların bu coğrafyaya gelmiş bütün topluluklara kendisini dayattığı sonucuna ulaşmıştır.⁴⁸ Bu topraklarda özel mülkiyet ve bu mülkiyetin getirdiği toplumsal düzeni kurmak mümkün değildir. Kemal Tahir için ekonomik temelli bu farklılık o kadar belirleyicidir ki Doğulu ve Batılı olmanın anlamı iki farklı ekonomik temel üzerine yükselen iki farklı kültüre işaret etmektedir. Öyle ki örneğin; Bizans’ın Roma sistemini Anadolu’da kurup yaşatamamasının arkasında da bu temel farklılık yatmaktadır. Batı Roma, Anadolu’da bir çeşit Doğulaşarak varlığını devam ettirebilmiştir.⁴⁹

Görüldüğü gibi Kemal Tahir ATÜT’ten, Batı tipi ekonomik sistemden farklılığı açıklamada tarihin yalnızca belirli dönemini değil çok daha geniş bir dilimini açıklamak için yararlanmakta⁵⁰ ve gelecekte aldığı görüntünün buradan ayrı düşünülemediği üzerinde ısrarla durmaktadır.⁵¹ Bu nedenle kendine özgü bu ekonomik sistemin koşullandırdığı üstyapı da Batı’dan tamamıyla farklı olacaktır. Kemal Tahir bunu *kerim devlet* modeliyle açıklayacaktır.

Kemal Tahir’de *kerim devlet* modeli, Hilav ve Divitçioğlu’nun ATÜT şemasının temel öncülü olan, devletin varlığının yöneten-yönetilen ikiliğinde bir sınıf ürettiği tezine karşıdır. Ne *uzvi* ne de *fonksiyonel* anlamda böyle bir sınıfın Osmanlı’da olmadığı gibi Kemal Tahir’e göre bu topraklarda sistem kendisini her türlü sınıf oluşumunu engelleme üzerine kurmuştur. Kemal Tahir ATÜT’ü Anadolu topraklarını açıklamada kullanırken, temelde bu ayrımı koyarak işe başlar. Burada ATÜT merkezi devletin ayrıcalığı, idareci kadroların, halktan gelmiş kişilere “aristokrasiye dönmek şartıyla” açık olmasıdır.⁵² Bölgenin fiziksel yapısı gereği, üretimi mümkün kılacak koşulların topluluk mülkiyeti ile tam çözümediği durumlarda halk, geçim eksiğini “devletten, devletin kurup yürüttüğü özel ekonomik durumdan beklemesini zorunlu” hale gelmektedir. Bu nedenle Anadolu halkı kendisini devletin “doğal hissedarı” saydığı gibi bu sistemin yürütücüsü olarak devlete her

⁴⁶ Divitçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, s.63.

⁴⁷ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.304-306.

⁴⁸ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.363.

⁴⁹ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.623.

⁵⁰ Deniz Asya, “Kemal Tahir Düşüncesi”, *folklor/edebiyat*, C.1, s.3, Mayıs-Haziran, 1995, s.119.

⁵¹ Ki Kemal Tahir’in ATÜT ilgisi bu farklılığı açıklayabildiği ölçüyle sınırlıdır.

⁵² Tahir, *Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, s.370.

koşulda sahip çıkmaktadır. Öyle ki devlet yıkıldığında, varlığını devam ettirebilmek için, yine benzerini kurmak zorundadır.⁵³

Toparlayacak olursak; Kemal Tahir'in Doğu'da sınıfın ne uzvi ne de fonksiyonel anlamda varlığını kabul etmemesine gerekçe olarak sunduğu iki önemli tezi bulunmaktadır: bunlardan birisi devletin halka açık olması (dolayısıyla halkın kendisini devletin sahibi sayması) diğeri ise devletin sömürünün hiçbir türüne izin vermediği ölçüde bu düzeni sürdürebildiğidir. *Kerim devlet* olarak adlandırdığı bu düzen, halka tüm yönetici kadrolarının açık olmasıyla, hem üretim hem yönetim tabanında kendi gücünü aşabilecek her türlü birikimi önlemesiyle, üretilen değerın kamu yatırımlarına aktarılarak halka geri döndüğü bir adalet sistemi üzerine kuruludur.⁵⁴ Anadolu coğrafyasının fiziki özellikleri ve bu özellikler üzerine ortaya çıkan insan tipi, *kerim devlet* düzenini zorunlu kılmış ve Osmanlı bu siyaseti yürütebildiği için dünya devleti olabilmiştir.⁵⁵ Sömürü karşıtı bir birikim üzerine temellenmiş bu düzen için Batılılaşma, tam da varlık nedeninin karşıtı olduğu için ölüm anlamına gelmektedir. Ve Kemal Tahir'e göre Osmanlı, kendisini ölüme götürecektir bu sürece yine devleti kurtarmak için girmiş ve bu süreç devleti halktan uzaklaştırarak daha beter güçten düşürmüştür.⁵⁶ Burada Kemal Tahir'in temeldeki benzemezliği toplumlar arası bir çatışma unsuru üzerinden anlamlandırması, sosyalist siyaseti nasıl yorumladığını doğrudan ortaya koymaktadır. Buna göre sosyalizm, kapitalist aşamaya geçişten sonra toplumların ileri gelecekteki adil bir düzenine değil, tarihten beri devam eden bir mücadelenin tarafı olarak Osmanlı siyasetinin yürüttüğü (güçlü kerim devlet düzeni) temeldeki birikime işaret edecektir. Dolayısıyla *durağan, az gelişmiş, geri kalmış* gibi nitelermeler bu çatışma çerçevesinden okunduğunda, tarihsel olarak sömürü karşısına konulanma gücünün kaynağına (devlete) bir çeşit saldırı olduğundan, Kemal Tahir'e göre Batı'nın sömürü tuzağına düşmekten başka bir anlama gelmemektedir.⁵⁷

Böylelikle Kemal Tahir, *durağan toplum, az gelişmişlik* tezlerine karşılık, yedi yüz yıllık devlet deneyimini, bu düzeni götürdüğü topraklarda yürütme becerisine dikkat çekerek reddedecek ve Osmanlılığın bu düzeni mümkün kılacak müesseseleri başka topluluklardan alıp geliştirebilme gücüne (Bizans'tan çeşitli müesseseler, Orta Asya Türklüğünün devlet anlayışı, Arap Müslümanlığının din anlayışı gibi) dikkat çekecektir⁵⁸. Tarih boyunca devlete bu reform gücünü kazandıran, ait olduğu coğrafya ile uyumlu olarak ürettiği siyaset olmuş, bu siyaseti ancak güçlü bir Doğu devleti ile başarabilmiştir. Türkiye'deki bütün Batılılaşma atılımlarına bu açıdan bakan Kemal Tahir, modernleşmeye de bu reform gücü çerçevesinde yaklaştığından Batılılaşmanın tam da bu gücü unutturmaya dönük biçimde yürütülmesine karşı çıkmıştır.⁵⁹

Sonuç

Kemal Tahir bir notunda "gerçek sosyalizm her türlü sömürüyü gerçekten kaldıracak sosyalizmdir" yazar. Yaşadığı tarihsel çağı ve coğrafyayı bu özgürlük imkânı çerçevesinde araştırmıştır. Tarihe, gerçekliğe yönelme gerekçesi budur. Marksist diyalektik, Kemal Tahir

⁵³ Kemal Tahir, *Batılılaşma (Notlar-11)*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1. Baskı, 1992, s.122.

⁵⁴ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.396.

⁵⁵ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.431-432.

⁵⁶ Mehtap Gümüş, *Kemal Tahir, Sosyalizm ve Devlet*, İstanbul: DBY Yayınları, 1. Baskı, 2020, s.114-115.

⁵⁷ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.364.

⁵⁸ Tahir, *Osmanlılık-Bizans (Notlar-10)*, s.491.

⁵⁹ Bu konuda İsmet Bozdağ Kemal Tahir'in şu sözlerini aktarır; "Bizde Batılılaşma bilmediklerimizi alarak, bilgimizi zenginleştirmek yoluyla işimize yarayacakken, bizde kendi milli bilgimizi tekmeleyerek bırakmak biçiminde uygulanmak istenmiştir. Batılılaşmacılarımızda, halkın yadırgadığı işte bu düşman davranıştır." İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, İstanbul: Yaba Yayınları, 3. Baskı, 2003, s.212.

için her an değişken olan gerçekliği bir sistem dâhilinde yakalamanın ve onu geleceğe doğru aşmanın araçlarını sağlar. Gerçeklik karşısında romantik olmadıkça yenilginin mümkün olmayacağını yazan Kemal Tahir, bu açıdan hayatı boyunca Türkiye'nin gerçekliği üzerine yapmış olduğu araştırmalarda kendisini bu gerçekliğe dayandıran ve oradan geleceğe doğru uzanan kurtuluşun imkânlarını aramıştır. Bu nedenle araştırmalarının kalkış noktasını oluşturan tarihsel pratik, Türkiye ve Batı toplumları arasındaki ilişkileri benzemezlik ekseninde anlamlandırmasını mümkün hale getirmiştir. Sınıf ve devlet ekseninde tespit ettiği ana farklılığın, toplumun dün olduğu gibi gelecekte de alacağı görüntüyü doğrudan belirleyeceğini düşünen Kemal Tahir, Osmanlı'nın (Batı'daki temelin karşıtı olarak) birikim karşıtı devlet politikasını bu çerçevede anlamlandırmaya çalışmıştır. ATÜT'e kadar bu politikaya oldukça eleştirel yaklaşan yazar, ATÜT ile birlikte dikkatini Anadolu coğrafyasına (üretimi mümkün kılan koşullara) çevirmiştir. Ve burada yürütülen birikim karşıtı devlet politikasını bu ekonomik temel üzerine uyumlu bir siyaset olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla Batılılaşma tam da bu politikayı mümkün kılan temelin karşıtıdır. Kemal Tahir için ATÜT bu farklılığı tarihsel açıdan anlamlandırmada önemli bir teorik araç olmuş, onu tarihsel gerçekliğe doğru aşarak kullanmasını mümkün kılmıştır. Hayattayken bu konu hakkında çalışmaya yönlendirdiği isimlerden temel farkı teori ile kurduğu bu ilişkide ortaya çıkmaktadır. Böylelikle Doğu-Batı çatışması çerçevesinde geliştirdiği yorumlarıyla klasik ATÜT'ü aşan bir biçimde tahlil geliştirirken, gerçekliği kendi koşulları çerçevesinde, yeniden anlamlandırma imkânını yakalamıştır. Devlet konusunda geliştirdiği tezler Marksizm ile kurduğu bu canlı ve üretken ilişkinin bir sonucudur. Dolayısıyla Kemal Tahir'in bu konu hakkında geliştirdiği fikirleri kendi sistemi içinde takip edebilmenin yolu, düşüncesinin ATÜT'e giden sürecinin kendi içinde taşıdığı bütünlüğe dikkat etmekten geçmektedir. Ancak bu süreklilik dikkate alındığında Kemal Tahir'in ATÜT'ten Doğu-Batı çatışması fikrine nasıl ulaştığının cevabını vermek mümkün hale gelebilir.

Kaynakça

- Alangu, Tahir. "Kemal Tahir Demir". *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, Öncüler 1930-1950*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965.
- Asya, Deniz. "Kemal Tahir Düşüncesi". *folklor/edebiyat*,3 (Mayıs-Haziran 1995): 119-120.
- Bağdatlı, Selahattin. "Selahattin Hilav'la Konuşma". *Türkiye Defteri*, 18 (Nisan 1975): 513-528.
- Belge, Murat. *Edebiyat Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Bozdağ, İsmet. "İsmet Bozdağ Diyor ki". *Dost Dergisi*, 39 (Ocak- 1968): 11-13.
- Bozdağ, İsmet. *Kemal Tahir'in Sohbetleri*. İstanbul: Yaba Yayınları, 2003.
- Çağan, Kenan. "Kemal Tahir'de İdeoloji ve İktidar". *Kemal Tahir 100 Yaşında*. ed. Ertan Eğribel-M. Fatih Andı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010: 333-341.
- Çinar, Ali. *Kemal Tahir ve Kemalizm: Resmi İdeoloji ve Edebiyat*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Bursa, 2019.
- Divitçioğlu, Sencer. *Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler*. İstanbul: Elif Yayınları, 1966.
- Divitçioğlu, Sencer. "Doğan Avcıoğlu'nun Yazısı Üzerine". *Yön Dergisi*, 171 (8 Temmuz 1966): 11-12.
- Divitçioğlu, Sencer. *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumuna*, Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981.
- Editör. "Kemal Tahir Günlüğünden Seçmeler". *Türkiye Defteri*, 6 (Nisan 1974): 92-96.

- Eğribel, Ertan. "Kemal Tahir ve Sosyalizm". *Sosyoloji Yıllığı 10. Kitap: Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*. yay. haz. Ertan Eğribel- Ufuk Özcan. İstanbul: Kızılelma Yayınları, 2003: 65-75.
- Gümüş, Mehtap. *Kemal Tahir, Sosyalizm ve Devlet*. İstanbul: DBY Yayınları, 2020.
- Hilav, Selahattin. "Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar". *Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm* (iç.). ed. Fethi Naci, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1965: 70-85.
- Kayalı, Kurtuluş. "Tarihsel Gelişim İçinde Türk Toplum Yapısını Yorumlama Denemesi ya da Kemal Tahir Romanı". *folklor/edebiyat*, 3 (Mayıs-Haziran, 1995): 100-118.
- Kayalı, Kurtuluş. "Kemal Tahir'in Entelektüel Kimliği". *Sosyoloji Yıllığı 10. Kitap: Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*. Der. Ertan Eğribel-Ufuk Özcan. İstanbul: Kızılelma Yayınları, 2003.
- Refiğ, Halit. *Kemal Tahir'le Birlikte*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Sezer, Baykan. "(Kemal Tahir) Doğu-Batı Çatışması ve Marxisme". *Kemal Tahir 100 Yaşında*. Ed. Ertan Eğribel, M. Fatih Andı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010: 13-18.
- Tahir, Kemal "Anadolu Türklüğü Açısından Atatürkçülük". *Yön Dergisi*, 47 (7 Ekim, 1962): 17.
- Tahir, Kemal. *Roman Notları-3: Gülen Azap Çıkmazı (Notlar-9)*. Ankara: Bağlam Yayınları, 1991.
- Tahir, Kemal. *1950 Öncesi Cezaevi Notları (Notlar-6)*. Ankara: Bağlam Yayınları, 1991.
- Tahir, Kemal. *Batılama (Notlar-11)*. Ankara: Bağlam Yayınları, 1992.
- Tahir, Kemal. *Sosyalizm, Toplum ve Gerçek (Notlar-13)*. Ankara: Bağlam Yayınları, 1992.
- Tahir, Kemal. *Batılama (Notlar-11)*. Ankara: Bağlam Yayınları, 1992.
- Tahir, Kemal. *Osmanlılık Bizans (Notlar-10)*. Ankara: Bağlam Yayınları, 1992.
- Tahir, Kemal. *Mektuplar (Notlar-15)*, Ankara: Bağlam Yayınları, 1993.
- Tahir, Kemal. *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Yüksel. "Kemal Tahir Düşüncesinde Gerçeğin Değişkenliği Bağlamında Osmanlılık Okumaları", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (Aralık 2016): 47-70.